

daring critic expressed by the relation of the poet which are and which are not included in his anthologist's choice. It is noted that certain avant-garde impulses aspire to a certain anti-canon establishment in relation to the then anthologist's choices ultimately manifest themselves as re-canonization, canonization and marginalization that anthologist in one way implements and in the other represents. Searching for the high esthetic criteria based on imagination, fantasy, linguistic inventiveness and moral liberation, Ćosić also extends the phenomenon of children's poem and indicates the possible direction of development, and not just because of this, his work deeply looks at the future time.

Key words: children's poetry, modern children's poem, anthology, avant-garde, literary history, Zmaj, Radović, selection, criteria



Marijana A. HAMERŠAK

*Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb
Republika Hrvatska*

SREDIŠTE RUBA: ŽIVOTINJE I DJEČJA KNJIŽEVNOST

SAŽETAK: U suglasju s dugovječnom i razgranatom književnoanimalističkom produkcijom za djecu, istraživanja dječje književnosti od svojih su početaka posvećivala pozornost književnim životinjama. Nasuprot tomu, istraživanja nedječje, prije svega kanonske ili visoke književnosti, sve donedavno su se samo iznimno bavila zootemama, zoomotivima i dr. Rubne u simbolički visoko pozicioniranoj sferi visoke ili kanonske književnosti, životinje su dakle bile središnje na rubu u području produkcije i istraživanja dječje književnosti. Polazeći od ove aporije, u radu se s naglaskom na hrvatskom kontekstu predstavljaju osnovne (povijesne, žanrovske i terminološke) tendencije produkcije i istraživanja književne animalistike za djecu. U završnom se poglavlju predstavljaju i problematiziraju argumenti s kojima se u literaturi objašnjavala otvorenost dječje književnosti prema životinjama, dok se dečjeknjiževna animalistika, gledano iz šire perspektive samog projekta dječje književnosti, tumači kao središnja poluga diferencijacije dječje književnosti u odnosu na nedječju književnost.

KLJUČNE RIJEČI: produkcija dječje književnosti, istraživanje dječje književnosti, književna animalistika, književne životinje, središte i rub u dječjoj književnosti

Književni su prostori često gusto, iako ne uvijek i očito, naseljeni životinjama.¹ Nasuprot uvriježenom

¹ Članak je prilagođen i skraćena varijanta jednog od poglavlja knjige *Uvod u dječju književnost* koju pišem s Dubravkom Zima, a čije objavljivanje planiramo u 2015. godini.

mišljenju, a kako to sugeriraju različita istraživanja, primjerice ono koje je vezano uz tekstove Marina Držića provela Zlata Šundalić (2009), životinje prebivaju u gotovo svim, a ne samo dječjim, pastoralnim, basnovitim ili srodnim književnim svjetovima. Ili, kako to ističe teoretičarka književnih životinjskih studija (eng. *literary animal studies*) Susan McHugh, „životinja ima u obilju u književnosti, kroz sva doba i kulture, ali rijetko su bile središnja točka sustavnih književnih studija” (2008: 12). Za razliku od žena, staraca, djece, stranaca i drugih čije se književne reprezentacije od početka 20. stoljeća do danas, sukladno temi, a ponekad i modi, analiziraju iz imago-loške, komparativne, feminističke, postkolonijalne ili neke druge perspektive, književne životinje tek odnedavno imaju svoju istraživačku nišu. Koordinate te niše počele su se aktivno izgrađivati posljednjih desetljeća 20. stoljeća, a u hrvatskom ih kontekstu oblikuje knjiga Nikole Viskovića *Životinja i čovjek: prilog kulturnoj zoologiji* (1996), odnosno njezino skraćeno i donekle izmijenjeno izdanje *Kulturna zoologija: što je životinja čovjeku i što je čovjek životinji* (2009), te zbornici *Kulturni bestijarij* (2007) i *Književna životinja* (2012) urednica Suzane Marjanić i Antonije Zaradije Kiš.

Iako dakle često nevidljive u središtu, odnosno u području produkcije i istraživanja visoke ili kanonske književnosti, životinje u dječjoj književnosti, kao višestruko rubnom području (usp. npr. Clark 1992; Hammeršak 2006; Narančić Kovač 2012), imaju gotovo povlašteno mjesto. U suglasju s dugovječnom i razgranatom književnoanimalističkom produkcijom za djecu, istraživanja dječje književnosti od samih su početaka u 1960-im godinama neizostavno zahvaćala i animalističku sferu dječje književnosti (usp. Crnković 1967: 169–182). Od tada do danas analizirani su, samo u hrvatskom kontekstu, brojni aspekti dječjeknjiževnih životinja, a nedavno je objavljena i

knjiga Ane Batinić *U carstvu životinja* (2013), prva monografska studija koja je u cijelosti posvećena animalističkoj dimenziji hrvatske dječje književnosti ili preciznije: animalističkom čitanju hrvatskih dječjih časopisa.

Sukladno opisanom analitičkom statusu, ali i razvedenošću i raznolikošću dječjeknjiževne animalističke produkcije, područjem istraživanja dječje književnosti u Hrvatskoj cirkuliraju brojni, katkada i međusobno zamjenjivi termini te se, između ostaloga, govori o poetskoj animalistici (Zalar 1979: 8; 1991: 119), ali i animalističkoj poeziji (Zalar 1979: 97; 1991: 143), dječjoj animalističkoj pripovijetci (Težak 1991: 49–52), animalističkom dječjem romanu (Hranjec 1998: 230–244; Skok 1991: 50–105), dječjem romanu o životinjama (Crnković i Težak 2002: 28–30), romanima i pripovijetkama o životinjama (Diklić, Težak i Zalar 1996: 6), a ponekad i animalistici općenito (Diklić, Težak i Zalar 1996: 6).

Polazeći od postavke o gradivnoj ulozi književnosti u konstituiranju predodžbi i znanja o životinjama, u ovom se članku rabi termin književna, odnosno dječjeknjiževna animalistika. Uporabom sintagme dječja književnost u pridjevskom, posvojnomo obliku želi se naglasiti da su dječjeknjiževne životinje tekstualni, verbalni i vizualni konstrukti, a ne tek preslike autonomnog i od čovjeka neovisnog životinjskog svijeta. Riječju, zooteme, zoometafore i zoolleksemi proizvodi su ljudske djelatnosti. Oni su povijesno i kulturno specifične artikulacije znanja i predodžbi o životinjama i životinjskom, a ne životinje i životinjsko samo.

Animalističko, antropomorfno i zoomorfno

U literaturi o dječjoj književnosti uvriježeno je razlikovanje između, s jedne strane, antropomornog

te, s druge, realističnog (zbiljskog, naturalističkog ili sl.) prikazivanja životinja (usp. npr. Batinić 2013: 88–89, uz ogradu u bilješci 353; Crnković 1990: 174–176; Crnković i Težak 2002: 29; Diklić, Težak i Zalar 1996: 219–220; Hranjec 1998: 230; Težak 1991: 49; Verdonik i Resman 2008: 94–95). Iako razlikovanje između antropomorfnog i realističnog prikazivanja životinja nesumnjivo ima svoju praktičnu vrijednost budući da uspostavlja okvir za sistematizaciju gotovo nepregledne produkcije dječjeknjiževne animalistike, ono je teorijski prijeporno jer zakriva okolnost da su dječjeknjiževne životinje nužno, makar u tragovima antropomorfne. Odjevene ili govoreće, nerijetko u očito ljudske odnose i probleme zapletene životinje samo su krajnji primjeri šire shvaćenog antropomorfizma kao čovjekove navade da „stalno po vlastitoj mjeri pojmi *bogove* i *prirodne procese*” (Visković 2009: 50). Tako shvaćen antropomorfizam uočava se i u onim tekstovima dječje književnosti koji se nastoje predstaviti kao dosljedno životinjski, poput, recimo, knjiga *Novele iz životinjskog svijeta* (1927) Miroslava Hirtza ili *Rogan: istinite pripovijesti iz životinjskog svijeta* Vlatka Šarića (1985). Hirčeve naizgled visoko realistične sličice životinja iznesene su iz perspektive čovjeka (lovca), dok su Šarićevi životinjski likovi definirani kroz ljudske odnose i prakse (ime-na, rodbinske veze, introspekciju i dr.).

Naposljetku, antropomorfnost, pa i antropocentričnost, na djelu je i u onim tekstovima koji se svrstavaju u primjere radikalne književne animalistike. Dobar je primjer roman *Potraži me ispod duge* (1993) hrvatskog autora koji piše pod pseudonimom Bernard Jan, a o kojem će kasnije biti nešto više riječi. Janov poziv: „Budi nešto više od čovjeka, jer ćeš u protivnom postati manji od mrava!” čita se, kako to uočava Suzana Marjanić (2006: 177), kao vraćanje „u antropocentrizam u kojemu, dakako, *anthropos* figurira kao mjera svih stvari”.

Dijelom i kao protuteža naglašenoj, gotovo zadanoj antropomorfnosti dječje književnosti, u njoj je razvijen njezin antipod: zoomorfizam, prikazivanje ljudi kao životinja. Upečatljive primjere zoomorfizma nalazimo u *Bijelom jelenu* Vladimira Nazora, primjerice kada medvjed Ljumo guščaricu Anku opisuje kao jedinku „čovječjeg laneta”, biće „koje ima na glavi dugu grivu” (Nazor 1975: 8). Slično tomu, mrav Ticalo, junak prikladno minijaturnog romana *Zovem se Ticalo* (2007) Zorana Pongrašića, uočava da „prosječan ljud, kad su u pitanju noge, ima svega dvije. Uopće mi nije jasno kako ljudovi uspijevaju hodati, a kamoli trčati” (2007: 29). U nekim se pak primjerima, kao recimo u *Velikoj knjizi portreta* (2006, hr. 2007) Svjetlana Junakovića, nizu dosljednih animalističkih redefinicija reprezentativnih portreta zapadnog slikarstva s popratnim komentarima, uočava naglasak na vizualnom i verbalnom stapanju ljudskog i životinjskog, antropomorfnog i zoomornog, pri čemu ostaje otvoren odgovor na pitanje radi li se o portretima animaliziranih ljudi ili humaniziranih životinja.

Djeca, književnost i životinje

Životinje prožimaju gotovo sve razine suvremene dječje svakodnevice, književnosti i kulture: od odjeće do glazbe i igre, od kva-kva plesa do samoljepljivih sličica, od čokoladica do slikovnica. Zečeve, medvjede, piliće, žirafe i druge životinje nalazimo na dječjoj odjeći i obući, dječjem namještaju, priboru za jelo, zaslonima dječjih računala i stranicama dječjih knjiga. Ne treba zaboraviti ni plastične i plišane igračke, animirane, igrane i dokumentarne filmove sa životinjama. Vuk iz Crvenkapice, tri bezimena prašćića, Ježurka Ježić Branka Čopića, Zvrčko i Mljac Holly Hobbie, Janoshev Mali Medo i Mali Tigar,

Olivia Iana Falconera – samo su neke od književnih životinja koje većina današnje djece poznaje i prije no što počnu samostalno čitati. U području suvremene dječje kulture životinje se toliko „prirodno” vezuju uz djecu da se i šegrt Hlapić Ivane Brlić-Mažuranić, kanonski junak hrvatske dječje književnosti, u animiranoj obradi s neobičnom lakoćom preobrazio iz dječaka u miša.

U kasnijoj dobi animalističke se teme dječjim čitateljima posređuju kroz cijeli niz kanala i medija, od lektire i udžbenika, preko dječjih časopisa, do kazališnih i filmskih produkcija, uz česta preklapanja, pa i anticipiranja, osobito kada je riječ o prijevodnoj literaturi. *Bambi* (1923) austrijskog književnika Felixa Saltena i *Pčelica Maja* (1912) njemačkog književnika Waldemara Bonselsa u hrvatskom su se kontekstu, recimo, afirmirali kao ključni predstavnici dječje književnosti kroz sustav školske lektire, ali i popularnu kulturu, *Bambi* posredstvom dugometražnog animiranog filma (*Bambi*, 1942), a *Pčelica Maja* putem istoimene animirane serije (1975). Veze književnosti i drugih medija ponekad se realiziraju kroz, uvjetno rečeno, naknadno prethodništvo. Za to je ilustrativan primjer hrvatska distribucija filma *U kraljevstvu divljih stvorenja* (redatelj Spike Jonze, 2009) prema slikovnici *Tamo gdje su divlji stvori* (1963, hr. 2013) američkog književnika i ilustratora Mauricea Sendaka, koja je nekoliko godina prethodila objavljivanju prvog hrvatskog prijevoda same slikovnice.

Životinje se danas toliko vezuju uz dječju kulturu da se književnoanimalistički tekstovi, neovisno o tome kome su eksplicitno namijenjeni, u knjižnicama i knjižarama gotovo automatski svrstavaju u dječju književnost. Već spomenuti roman *Potraži me ispod duge* (1993) cijelo se jedno desetljeće mimo uredničkih i autorskih nakana smještao na policama književnosti za djecu i mlade. Ova je recepcija u me-

đuvremenu rezultirala time da je isti roman sredinom 2000-ih uključen u lektiru, da bi krajem istog desetljeća bio objavljen i u metodički obrađenoj publikaciji eksplicitno namijenjenoj djeci i mladima.

Životinje u književnopovijesnoj perspektivi

Povijesno gledano, životinje su oduvijek imale istaknuto mjesto u dječjoj književnosti, bez obzira što je sama dječja književnost nekoć bila znatno manje razvedena i diferencirana u odnosu na danas. Stoga već na naslovnoj ilustraciji jedne od najstarijih hrvatskih fikcionalnih knjiga za djecu, romanu *Mlaisi Robinzon* (1796), uz Robinzona nalazimo, daka-ko, tegleću, čovjeku pokornu, udomačenu životinju, što je vrlo česti oblik prezentacije životinja u starijoj hrvatskoj dječjoj književnosti, a o čemu je pisao Berislav Majhut (2001: 52–53). Nekoliko desetljeća nakon *Mlaisseg Robinzona*, obrade bajkovite legende o brabantskoj vojvotkinji Genovevi afirmiraju zoomotiv košute, jelena. Radi se o motivu koji se zbog iznimne popularnosti *Genoveve* (1810) Christoph von Schmid, kao i djela poput već spomenutog *Bijelog jelena*, pa i *Pirga*, može smatrati ključnim animalističkim motivom hrvatske dječje književnosti (usp. Majhut i Lovrić 2012).

Početkom 20. stoljeća, kada se općenito u hrvatskoj dječjoj književnosti uočava orijentacija prema unapređenju životinja iz motiva u junake, Vladimir Nazor u časopisu *Omladina* 1921. godine objavljuje priču *Genovevina košuta* (u prva dva izdanja naslovljena *Genovefina košuta*), koja naglasak premješta s Genoveve na Genovevinu pomoćnicu, životinju. Tijekom 1930-ih godina, sa zamahom produkcije hrvatskog dječjeg romana, životinje se afirmiraju kao junaci niza prevedenih romana, kao i nekoliko napisanih na hrvatskom jeziku, primjerice *Zgoda i nezgo-*

da Ciplića Njuškalića (1935) Antice Juras-Ljubić te *Gojka: po svem svijetu proslavljena majmuna-čovjeka* (1936) Josipa Selaka. U narednim desetljećima u hrvatskoj se dječjoj književnosti nižu romani o prijateljstvu između djeteta i životinje u kojima je naglasak na djetetovu doživljaju tog odnosa, dok se u posljednjim desetljećima 20. stoljeća pojavljuju i romani životopisi (biografije i „autobiografije”) životinja (u rasponu od morskog konjica do šarplaninaca) u kojima očiste ili pripovjedni glas, kao u *Divljem konju* Božidara Prosenjaka iz 1989. godine, preuzima životinja.²

Hrvatske su slikovnice od svojih početaka također bile orijentirane na životinje. Prema tematskoj analizi hrvatskih slikovnica koju su proveli Štefka Batinić i Berislav Majhut (2001: 67) svaka šesta hrvatska slikovnica objavljena do 1945. godine može se okarakterizirati kao slikovnica o životinjama. Najstarija, ali danas samo po imenu poznata hrvatska slikovnica, *Domaće životinje i njihova korist*, koju je 1863. objavio zagrebački nakladnik L. Hartman, bila je usmjerena na životinje. Najstarije danas sačuvane hrvatske slikovnice (*Mala zviernica* iz 1864. te *Domaće životinje* iz 1885.) također su u fokusu imale upravo životinje. Kako se to može zaključiti iz dostupnih primjeraka i naslova, starije su hrvatske slikovnice bile usmjerene na polarizirano i grupno prikazivanje životinja, ili na domaće životinje „i njihovu korist” ili na *divlje životinje* ili *zveri*, odnosno „najznamenitije divlje životinje, koje su čoveku ponajviše veoma opasne, nu nekoje i veoma

² *Divlji konj* pripada podvrsti romana koja se u britanskoj književnosti može pratiti od kraja 18. stoljeća, a čiji je možda najpoznatiji predstavnik *Crni ljepotan* (1877) Anne Sewell, koji je čitateljima hrvatskog jezika dostupan od izdanja sarajevske Svjetlosti iz 1954. Pretečama tog tipa romana u hrvatskom kontekstu možemo smatrati kraće prozne tekstove o životinjama, preciznije biografije, ponekad i „autobiografije” životinja koje hrvatski dječji časopisi periodično objavljuju od svojih početaka u drugoj polovici 19. stoljeća (usp. Batinić 2013: 172–176).

koristne, zašto ljudi takodjer na mnoge od njih lov derže” (*Mala* 1864:1).

Hrvatski dječji časopisi također su od samih početaka bili zasićeni životinjama. Nakon *Bosiljka* (1864–1868), koji je iz broja u broj donosio značajan broj animalističkih fikcionalnih i nefikcionalnih priloga, udio životinja, kako primjećuje Ana Batinić, „rapidno raste u ’Smilju’, osobito povećanjem broja ilustracija koje najčešće prikazuju upravo životinje ili životinje i djecu, a u ’Smibu’ stilizirane životinje, realistično prikazane životinje ili njihove fotografije nalazimo gotovo na svakoj stranici” (2013: 293). Prilozi o životinjama redovito su se objavljivali i u žanrovski divergentnim zbirkama za djecu koje su bile osobito popularne u drugoj polovici 19. stoljeća.

Povijesno gledano, u području kraće hrvatske prozne produkcije za djecu, podjednako u časopisima i zbirkama, ističu se sljedeće tendencije: postupno širenje repertoara životinja, odmak od stereotipnog ili negativnog prikazivanja životinja, potiskivanje poučne funkcije u korist zabavne i estetske (usp. Batinić 2013: 176). Slično kao i u prozi, i „u hrvatskoj dječjoj poeziji neprestano susrećemo animalističke motive: od prvog hrvatskog dječjeg pjesnika Ivana Filipovića i njegove pjesme *Maca i miš* do Luke Paljetka i njegove izvrsne zbirke stihova *Miševi i mačke naglavačke*” (Zalar 1979: 81; 1991: 119). Od tada do danas uočava se širenje repertoara životinja, odmak od poucnog, usmjeravanje na estetsko te promjena načina prikazivanja životinja. Kako to ističe Batinić, nasljedujući zapažanja Ive Zalara, „u poeziji novijeg i suvremenog razdoblja više nema toliko izražene podjele na dobre i zle životinje, na korisne i štetne, nema pedagoško-odgojnih pouka, prekršaja i kazni” (Batinić 2013: 298).

Životinje su, kako napominje Zalar (1979: 81), u tolikoj mjeri zastupljene u dječjoj poeziji da ih je kritika dječje književnosti sredinom 20. stoljeća smatra-

la neizostavnima, da bi u drugoj polovici 20. stoljeća isticala istrošenost animalističke tematike. S druge strane, upravo tada, usporedo s eksploatacijom ustaljenih motiva i obrazaca, počinje izraženije otvaranje dječje poetske animalistike prema književnom eksperimentiranju. Uz pjesme objavljene u zbirci *Prepelica* (1956) Grigora Viteza, u tom se krugu ističe i grafička poetska animalistika, primjerice u zbirci *Šarabara* (1976) Paje Kanižaja.

Privilegirano mjesto životinja u nekadašnjoj, ali i starijoj dječjoj književnosti ne začuđuje ako uzmemo u obzir da su pjesme i priče o životinjama stoljećima bile dio pripovjednog repertoara namijenjenog ciljanu djeci. Prema Marcu Sorianou (1972), ali i prema onome što danas znamo o počecima hrvatske dječje književne animalistike (usp. Hameršak 2012), priče o životinjama (u smislu višeevizodnih, najčešće pustolovnih i humorističnih priča u kojima su junaci životinje) bile su jedan od svega nekoliko usmenih žanrova koji su u predindustrijskim društvima zapadnoga kruga bili namijenjeni isključivo djeci.

Konačno, životinje se u – uvjetno rečeno – dječjoj književnosti mogu pratiti još dublje u prošlost, doslovno do prvih civilizacija. Nepečene i nevješto ispisane glinene pločice iz drugog tisućljeća prije nove ere, koje su otkrivene na području nekadašnje Mezopotamije, sugeriraju da su se djeci već tada ciljano pripovijedale, diktirale ili čitale priče koje također u središtu najčešće imaju životinje: basne (Adams 1986, za kritiku usp. Nodelman 2008: 246). U europskoj tradiciji basne ključno mjesto, dakako, imaju tekstovi koji se pripisuju grčkom basnopiscu Ezopu, za kojeg se smatra da je živio u 6. st. pr. n. e. Ezopove basne, od kojih su neke nedvojbeno starije od vremena u kojem se pretpostavlja da je živio Ezop, stoljećima su se prenosile u različitim medijima i brojnim redakcijama. Mnoge od tih redakcija, osobito one starije i najstarije, danas su zaboravljene ili

izgubljene te su poznate samo po imenu, dok su se neke danas nametnule kao kanonske.

Priroda ili kultura

Zasićenost dječje književnosti životinjama nameće pitanje: zašto su se djeci stoljećima namjenjivali tekstovi o životinjama? Ili nešto preciznije: na kojim se postavkama temelji povezivanje djece i životinja u dječjoj književnosti?

Razvedenost dječje književne animalistike sve donedavno se tumačila kao izraz gotovo samorazumljive prirodne bliskosti djece i životinja. Pritom je najčešće neupitno bilo „koliko djeca vole životinje, koliko su za njih maštom i emocijama vezana, koliko ih vole promatrati, igrati se s njima, slušati i čitati o njima, poistovjećivati se s njima” (Zalar 1979: 81; usp. Crnković 1990: 174). U tom okviru se i sve intenzivnija usmjerenost dječje književnosti na životinje interpretirala kao znak da „sve intenzivnije odaćivanje od prirode zahtijeva sve intenzivnija sredstva za njezino upoznavanje” (Crnković 1990: 174; usp. Batinić 2013: 293 i Težak 1991: 49), dok su se djeca i životinje opisivali kao dubinski srodni, podjednako isključeni i usamljeni u suvremenom svijetu (usp. Hranjec 1998: 230). Tek s radom Ane Batinić pretpostavljena se povezanost i preciznije argumentira. Ona slijedom zaključaka istraživanja dječje psihologinje Gail Meldeson ističe sljedeće: „Prvo, djeca kao i mladunčad ostalih vrsta, osjećaju manje straha prema drugim vrstama u odnosu na odrasle, znatizeljnija su i spremna pričati drugim vrstama. Drugo, ljudsku djecu jako privlače druga djeca, ne samo ljudska, nego i ostalih vrsta. I treće, pod utjecajem neotenije [zadržavanje juvenilnih karakteristika u odrasloj dobi – M. H.], većina kućnih ljubimaca i domaćih životinja zadržava juvenilne karakteristike

u odrasloj dobi, zbog čega djeca na njih reagiraju kao na zanimljive vršnjake” (2013: 294).

U području proučavanja hrvatske dječje književnosti dominira, dakle, mišljenje da su djeca i životinje, kako je to formulirao Nikola Visković, srodni „izgledom i reakcijama, jedni i drugi iznad 'dobra i zla', jedni i drugi u najvećoj mjeri očuvana prirodnost u sve više kultiviranom svijetu” (2009: 291). Visković detaljnu elaboraciju intrinzične, prirodne sličnosti, a zatim i veze između djece i životinja zaključuje tezom da su životinje „neovisno o njihovoj starosti, a nadasve domaće životinje, kad ih promatramo s gledišta evolucije čovjeka, vječna djeca”, što je „možda i najdublji izvor uzajamne privlačnosti i razumijevanja između djece i životinja” (Visković 1996: 243).

Važno je, međutim, uočiti da spone između djece i domaćih životinja nisu nužno samo biološke. Domaće su životinje, naime, poput djece „odgojene” da budu nesamostalne, ovisne o odraslim ljudima, čime dolazimo i do kulturoloških, konstruktivističkih tumačenja veze između djece i životinja koja su odnedavno sve probitačnija u literaturi o dječjoj književnosti. Radi se o tumačenjima koja su zaokupljena kulturnom dimenzijom i povijesnom dinamikom povezivanja djece i životinja. Sažimajući argumente pobornika ovog smjera tumačenja, David Rudd (2009: 242) izdvaja mišljenje Perrya Nodelmana koji smatra da je tradicionalna usmjerenost dječje književnosti na životinje više ili manje slučajna. Ezopove su basne, prema Nodelmanu, kao najraniji primjeri dječje književnosti, uvele životinje u ovu književnost, a to su kasnije jednostavno nasljeđovali i drugi tekstovi. Nodelmanovo mišljenje dijeli i Simon Flynn (2004), koji, štoviše, smatra da je danas dominantna predodžba o prirodnoj naklonosti, dubinskoj bliskosti djece i životinja tek kulturna konstrukcija. Kao što se u basnama životinjama pripisuju svojstva koja po-

često nemaju veze s njihovim stvarnim ponašanjem, tako se i djeci, ističe Flynn (2004: 420–421), u našoj kulturi, kao i u dječjoj književnosti, počesto nemotivirano pripisuje naklonost, pa i bliskost sa životinjama. Tezu o bliskosti i naklonosti između djece i životinja opovrgava, nastavlja Flynn, cijeli niz izvora, od primjera okrutnosti djece prema životinjama, kojima obiluje osobito starija dječja književnost, pa do eksperimenata koji pokazuju da čak i sasvim mala djeca znaju da životinje ne govore, odnosno da je govor životinja u književnosti književna konvencija. Utoliko je i predodžba o bliskosti i naklonosti djece i životinja ustvari, zaključuje Flynn, konglomerat različitih kulturno i povijesno specifičnih pretpostavki o djeci i o životinjama, koje se perpetuiraju i nadograđuju kroz različite prakse i diskurse, među kojima i kroz dječju književnost.

Na stranu razrješenje dileme je li i u kojoj mjeri predodžba o sprezi djece i životinja određena prirodom ili kulturom, važno je uočiti nekoliko stvari. Prvo, povezivanje životinja i djece ima naturalizirajući učinak. Kako je to uočila Ann Higonnet (1998: 34) analizirajući portrete djece sa životinjama, djeca se doimaju manje ljudski, prirodnije kada se prikazuju uz životinje. Analogno tomu, zasićenost dječje književnosti životinjama također oblikuje predodžbu o nerazdruživosti djece i životinja, pri čemu se ta zasićenost zamjenom teza ponekad tumači kao posljedica navodne srodnosti djece i životinja. Drugo, teza o prirodnoj vezanosti djece i životinja, neovisno o tome temelji li se na predodžbama ili eksperimentalnim uvidima, pretpostavlja da je djetinjstvo intrinzična kategorija, a djeca ahistorijska i homogena skupina. Pretpostavku o djetinjstvu kao o intrinzičnom, od kulture neovisnom stanju, a djeci kao o ahistorijskoj društvenoj skupini ozbiljno dovode u pitanje uvidi iz povijesti djetinjstva (usp. npr. Stearns 2011). Djetinjstvo nije (samo) biološka danost, pa je

utoliko i inzistiranje na biološkoj osnovi veze između djece i životinja nužno parcijalno. Drugim riječima, pretpostavka o djeci kao homogenoj skupini sporna je jer ne uzima u obzir kulturno i povijesno različite definicije djece i djetinjstva, pojedinačna iskustva djetinjstva, kao ni šire rodne, klasne, rasne i druge razlike između različitih iskustava djetinjstva.

Promotrena iz ove perspektive, predodžba o posebnoj i prirodnoj naklonjenosti djece prema životinjama pokazuje se kao još jedna u nizu generalizacija o djeci i djetinjstvu kojom se fiksira značenje djetinjstva kao drugosti zapadnjačke kulture, u kojoj moć imaju odrasli. Pritom su neizostavne i političke implikacije predodžbi o srodnosti djece i životinja na koje podsjeća Rudd (2009: 242), koji je također sklon kulturološkoj interpretaciji veze djece i životinja. Rudd povezivanje djece i životinja tumači kao dio šire društvene tendencije da se oni koji su na vrhu društvene ljestvice smatraju udaljenim od životinja, civiliziranima, dok se „niža” bića (manjine, žene, djeca, imigranti, bolesni, radnici i dr.) automatski označavaju kao ona koja su bliže prirodi, pred-društvena. U tom se okviru onima koji su označeni kao prirodniji, bliži životinjama, često upravo temeljem tog „uvida” uskraćuje djelovanje u javnoj društvenoj sferi i ravnopravno sudjelovanje u zajedničkom odlučivanju. Ponekad se to isključenje, kao što je to danas slučaj kad se radi o djeci, provodi uz simboličku kompenzaciju, u vidu udivljenja dječjom navodnom bliskošću s prirodom. No ono se ponekad provodi i tako što se kroz navodnu srodnost s prirodom i prirodnim dovodi u pitanje sama ljudskost onih koji se isključuju. Kao primjer tog tipa isključenja mogu poslužiti medijski napisi ponašanju mladih u nemirima diljem Ujedinjenog Kraljevstva u ljeto 2011. godine. U njima su se adolescenti prikazivali isto kao nekada aktivisti Pariške komune (1871), kao „divlje životinje, kao hijene koje zaslužuju biti

(i često su bili) pogubljeni u ime svetosti privatnog vlasništva, morala, religije i obitelji” (Harvey 2011).

Osim u odnosu na predodžbe o djetinjstvu, fenomen dječjeknjiževne animalistike zanimljivo je sagledati i s obzirom na sam projekt dječje književnosti. Promotri li se, naime, šire, iz perspektive ideje djetinjstva kao životnog doba koje se razlikuje od odraslosti i dječje književnosti kao tom dobu prilagođene književnosti, dječjeknjiževna animalistika pokazuje se kao važna razina realizacije ideje dječje književnosti. Svojom zasićenošću životinjama dječja se književnost diferencira u odnosu na druge oblike književnosti, što se povratno predstavlja kao nužnost, neophodna prilagodba navodno radikalno drugačijem čitatelju: djetetu. Pritom je na djelu sljedeća logika: kada se djeca ne bi razlikovala od odraslih ne bi bilo potrebe ni za posebnom, dječjom književnošću. Kada bi djeca i odrasli bili isti, dječja književnost ne bi trebala biti toliko (sadržajno, žanrovski i sl.) različita od nedječje književnosti.

Zasnovanosti velikog dijela dječjeknjiževne animalistike na alegoriji podupire iznesenu tezu. Alegoričnost, štoviše, dječjeknjiževnu animalistiku čini posebnim, doslovno šifriranim kôdom kojim se ujedno uspostavlja i prevladava razlika između odraslih (autora) i djece (čitatelja). Radi se, dakako, o samo uvjetno prihvatljivoj argumentaciji, jer u književnosti se razlike u pravilu ne izvode iz razlika između pošiljatelja i primatelja. No, iako je neupitno da temeljna razlika između poezije i proze ne proizlazi iz pretpostavke da se s nekim čitateljima primjereno može komunicirati isključivo poezijom, a s nekima isključivo prozom, pretpostavka da se s djecom primjereno može komunicirati isključivo kroz dječju književnost osnova je same ideje dječje književnosti. S obzirom da u realizaciji te ideje, kako sam nastojala pokazati, dječjeknjiževna animalistika ima kvalitativno i kvantitativno važnu ulogu, bez pretje-

rivanja se može reći da je dječjeknjiževna animalistika jedna od ključnih poluga diferencijacije dječje književnosti u odnosu na nedječju književnost. Rubne u simbolički visokopozicioniranoj sferi visoke ili kanonske književnosti, životinje se dakle pokazuju kao središnje na rubu u području dječje književnosti.

LITERATURA:

- Adams, Gillian. The First Children's Literature? The Case for Sumer. *Children's Literature XIV* (1986): 130
- Aristotel. *Nikomahova etika*. Zagreb: Globus i Sveučilišna naklada Liber, prev. Tomislav Ladan, 1988.
- Batinić, Ana. *U carstvu životinja: animalističko čitanje hrvatskih dječjih časopisa*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2013.
- Clark, Beverly Lyon. Thirteen Ways of Thumbing Your Nose at Children's Literature. *The Lion and the Unicorn 2 XVI* (1992): 240–244.
- Crnković, Milan. *Dječja književnost: priručnik za studente i nastavnike*. Zagreb: Školska knjiga, 1990.
- Crnković, Milan. *Dječja književnost: priručnik za studente pedagoških akademija i nastavnike*. Zagreb: Školska knjiga, 1967.
- Crnković, Milan, Dubravka Težak. *Povijest hrvatske dječje književnosti: od početaka do 1955. godine*. Zagreb: Znanje, 2002.
- Diklić, Zvonimir, Dubravka Težak, Ivo Zalar (prir.). *Primjeri iz dječje književnosti*. Zagreb: Divič, 1996.
- Dunayer, Joan. *Specizam*, Čakovec i Zagreb, Institut za etnologiju i folkloristiku i Dvostruka duga, prev. Zoran Čiča, 2009.
- Flynn, Simon. Animal Stories u: *International Companion Encyclopedia of Children's Literature. Volume I*, Peter Hunt (ur.) Abingdon i New York: Routledge, 2004, 418–435.
- Hameršak, Marijana. Životinja i žanr ili *Priča o kozliših*, u: *Književna životinja: kulturni bestijarij II*, Suzana Marjanić i Antonija Zaradija Kiš (ur.) Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada i Institut za etnologiju i folkloristiku, 2012, 849–876.
- Hameršak, Marijana. *Pričalice: povijesti djetinjstva i bajke*. Zagreb: Algoritam, 2011.
- Hameršak, Marijana. Osnovnoškolska lektira između kanona i popisa, institucija i ideologija. *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku 2 XLII* (2006): 95–113.
- Harvey, David. Divlji kapitalizam na ulicama, h-alter 12. 8. 2011. prev. Marina Kleava <http://www.halter.org/vijesti/europa-regija/divlji-kapitalizam-na-ulicama#news_view>. 3. 1. 2015.
- Heywood, Colin. *A History of Childhood: Children and Childhood in the West from Medieval to Modern Times*. Oxford: Polity Press, 2001.
- Higonnet, Ann. *Pictures of Innocence: The History and Crisis of Ideal Childhood*. London: Thames and Hudson, 1998.
- Hranjec, Stjepan. *Hrvatski dječji roman*. Zagreb: Znanje, 1998.
- Iveljić, Iskra. *Očevi i sinovi: privredna elita Zagreba u drugoj polovici 19. stoljeća*. Zagreb: Leykam International, 2007.
- Majhut, Berislav, Sanja Lovrić. Najstarija animalistička tema u hrvatskoj dječjoj književnosti, u: *Književna životinja: kulturni bestijarij II*, Suzana Marjanić i Antonija Zaradija Kiš (ur.) Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada i Institut za etnologiju i folkloristiku, 2012, 827–847.
- Majhut, Berislav. Odanost srdele koja liježe u konzervu. *Op. a. kulturni magazin i katalog knjiga 5 I* (2001): 50–55.
- Marjanić, Suzana, Antonija Zaradija Kiš (ur.). *Književna životinja: kulturni bestijarij II*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada i Institut za etnologiju i folkloristiku, 2012.

- Marjanić, Suzana, Antonija Zaradija Kiš (ur.) *Kulturni bestijarij*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada i Institut za etnologiju i folkloristiku, 2007.
- Marjanić, Suzana. Književni svjetovi s etnološkom, ekološkom i animalističkom nišom. *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku* 2 XLIII (2006): 163–186.
- McHugh, Susan. Jedna ili više animalistika? prev. Lovorka Kozole. *Zarez: dvotjednik za društvena i kulturna zbivanja* 230X (2008): 12–13.
- Narančić Kovač, Smiljana. Slučaj dječje književnosti, u: *Peti hrvatski slavistički kongres: zbornik radova. Knjiga 2*, Marija Turk i Ines Srdoča-Konestra (ur.) Rijeka: Filozofski fakultet, 2012, 643–651.
- Nodelman, Perry. *The Hidden Adult: defining Children's Literature*. Baltimore: The Johns Hopkins University, 2008.
- Reynolds, Kimberley. *Radical Children's Literature: Future Visions and Aesthetic Transformations in Juvenile Fiction*. Basingstoke i New York: Palgrave Macmillan, 2007.
- Rudd, David. Animals and Object Stories, u: *The Cambridge Companion to Children's Literature*, M. O. Grenby i Andrea Immel (ur.) Cambridge: Cambridge University Press, 2009, 242–257.
- s. n. Uzgoj posluha. *Napredak. Časopis za učitelje, odgojitelje i sve prijatelje mladeži* 18 X (1869): 273–277.
- Skok, Joža. *Prozori djetinjstva: antologija hrvatskog dječjeg romana*. Sv. II. Zagreb: Naša djeca, 1991.
- Soriano, Marc. Djetinjstvo umjetnosti. Priče o životinjama, priče za upozorenje, pjesmice. *Umjetnost i dijete: dvomjesečnik za estetski odgoj, dječje stvaralaštvo i društvene probleme mladih* 23 IV (1972): 70–79.
- Stearns, Peter N. *Childhood in World History*. London i New York: Routledge, 2011.
- Šundalić, Zlata. *Životinja i Vidra. O životinjskom svijetu Marina Držića Vidre*. Osijek, MIT d. o. o., 2009.
- Težak, Dubravka. *Hrvatska poratna dječja priča*. Zagreb: Školska knjiga, 1991.
- Verdonik, Maja i Silvija Resman. Romani o životinjama i djeca čitatelji, u: *Cjeloživotno učenje za održivi razvoj*. Sv. 3, Vinka Uzelac i Lidija Vujčić (ur.) Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Učiteljski fakultet u Rijeci, 2008, 9196.
- Visković, Nikola. *Kulturna zoologija: što je životinja čovjeku i što je čovjek životinji*. Zagreb: Jeksenki i Turk, 2009.
- Zalar, Ivo. *Suvremena hrvatska dječja poezija*. Zagreb: Školska knjiga, 1979.
- Zalar, Ivo. *Pregled hrvatske dječje poezije: studija*. Zagreb: Školska knjiga, 1991.

Marijana A. HAMERŠAK

THE CENTER OF THE MARGIN: ANIMALS AND CHILDREN'S LITERATURE

Summary

Following the long and diversified animalistic literary production for children, children's literature studies from its beginnings were giving considerable attention to literary animals. In contrast, studies of non-children's literature, primarily canonical or high literature, until recently were not only rarely concerned with zoo themes, zoo motifs etc. Marginal on the center of the literary field, i.e. in the sphere of high or canonical literature, the animals were central on the margin i.e. in the production and research of children's literature. Starting from this aporia, the paper focuses on the basic (historical, genre and terminology) trends in the production and research of mainly Croatian animalistic literature for children. The final chapter presents and discusses the idea that children are naturally close to animals and

therefore animalistic literature. In the conclusion animalistic children's literature is seen from the broader perspective of the idea of children's literature. In this context animalistic children's literature is described as central mechanism for the differentiation between children's literature and non-children's literature.

Key words: production of children's literature, children's literature studies, animalistic literature, literary animal, center and margin in children's literature

UDC 821.163.41.09 Karaxić, V. S.

◆ *Љиљана Ж. ПЕШИКАН ЉУШТАНОВИЋ*
Невена П. ВАРНИЦА
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српску књижевност
Република Србија

ПОДРАСЛИЦЕ И СПРАВЉЕНИЦЕ. НЕКОЛИКО СВЕДОЧАНСТВА О ПОЛОЖАЈУ ДЕВОЈЧИЦА У ДУБРОВНИКУ У РЈЕЧНИКУ... В. С. КАРАЏИЋА*

САЖЕТАК: Вук Стефановић Караџић боравио је у више наврата у Дубровнику. У његовој преписци постоје и непосредна сведочанства о прикупљању лексичке грађе и трагању за необичним карактеристичним речима, које су ушле у друго издање његовог *Рјечника*... Предмет нашег

* Истраживање на коме је заснован овај рад спроведено је у оквиру пројекта Аспекти идентитета и њихово обликовање у српској књижевности (број 178005), који се под руководством проф. др Горане Раичевић спроводи на Одсеку за српску књижевност Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду, уз финансијску помоћ Министарства просвете и науке Републике Србије.